

KLASİK ARAP EDEBİYATINDA ŞİİR SİRKATI HAKKINDAKİ KARŞIT GÖRÜŞLERİN BİR MUKAYESESİ

Rıfat Akbaş*

Öz

Şiir ve hitabet alanında kadim bir geçmişe sahip olan Arap toplumunda şair olarak tanınan bireylerin başkasına ait olan şiirleri kısmi bir değişikliğe giderek kendilerine atfettiklerini ispatlamak amacıyla gerek edebiyatçı gerekse eleştirmenlerce birçok eser kaleme alınmıştır. Buna mukabil bazı edebî eleştirmenlerin bu konu hakkında ihtiyatlı davranmayı tercih ettikleri ve şiir sirkati konusunda ortaya atılan iddialara bazen açık bazen de üstü örtülü bir şekilde cevap vermeye çalıştıkları görülmektedir. Bu yaklaşımlar perspektifinde “es-serikâtu’ş-şî‘riyye”(şiir sirkati) kavramının kapsam alanı hicri üçüncü yüzyılın ortalarından itibaren sistematik bir şekilde incelenmeye tabi tutulmuştur.

Bu makalede de, şiir sirkatinin mahiyeti göz önünde bulundurularak bazı edip, eleştirmen ve belâgatçılar tarafından öne sürülen farklı isimlendirmelerin yanı sıra bu konu hakkındaki karşıt görüş ve abartılı açıklamalar ele alınarak ilgili alanda araştırma yapmak isteyenlere bir mukayese imkânı sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca makalede, nitel araştırma yöntemi perspektifinde ulaşılabilecek ilgili kaynaklar gözden geçirilmiş ve konunun sadece klasik dönemle sınırlı tutulmasına da özen gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Arap Edebiyatı, Şiir, Serikât, İntihal, Eleştiri

COMPARISON OF DIFFERENT OPINIONS ON POETRY THEFT IN CLASSICAL ARABIC LITERATURE

Abstract

In the Arab society, which has an ancient history in the field of poetry and rhetoric, many works have been written by both the literary and the critics in order to prove that the individuals who are known as poets have changed the poems belonging to another person by going to a partial change. On the other hand, it is seen that some literary critics prefer to be cautious about this subject and sometimes they try to respond to the claims put forward on the plagiarism. In the perspective of these approaches, the scope of the concept of as-serikatu-sh'riya(poetical plagiarism) has been subject to systematic review from the middle of the third century(AH).

Article Types/Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Makale Geliş Tarihi:06/03/2019, Accepted/Kabul Tarihi: 01/09/2019

Doi: 10.26791/sarkiat.536315

*Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, akbasakbasa.1988@hotmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8533-3335>

In this article, in addition to the different nomenclatures put forward by some writers, critics and critics, considering the nature of poetry theft, opposing views and exaggerated explanations about the theft of poetry have been examined and it has been tried to provide a comparison opportunity for those who want to do research in the related field. In the article, related sources which can be reached in the perspective of qualitative research method have been reviewed and attention was paid to keep the subject limited to the classical period.

Keywords: Classical Arabic Literature, Poetry, Plagiarism, Literary Theft, Criticism

GİRİŞ

Kültürü sözlü aktarıma başka bir ifadeyle ezbere dayanmakta olan Arap toplumunun özellikle hitabet ve şiir alanındaki maharetleri inkâr edilebilecek bir şey değildir. (Çıkar, 2005: 50). Aralıksız bir şekilde her yıl düzenlenen panayırarla da şiirin onlar nezdindeki konumu anlaşılabilir. Nitekim Suhâr, Zü'l-mecâz, 'Ukâz, Mecenne, Dümnetü'l-cendel ve Hecer gibi birçok panayırın bulunduğu Arap toplumunda bir nevi edebî kongre şeklinde addedilebilecek bu panayırların şiir odaklı bir havada cereyan ettiği ve edebî eleştirinin de önünü açtığı çok açıktır. (Sa'îd el-Efgânî, 1394/1974: 315; Yılmaz, 1997: 3-7; Özdoğan, 2002: 144).

Arap dili ve edebiyatı âlimi İbn Sellâm el-Cumahî'nin, (ö. 231/846) "*Araplar ünlü şairleri ve şiirleriyle beraber kahramanları, asilleri ve savaş hikâyeleriyle de bilinirler. Arap kabileleri içerisinde şiirle ilgilenmeyen kabile bulamazsınız.*" (el-Cumahî, 1422/2001: 34, 35) şeklindeki açıklamasına binaen tüm Arap kabilelerin şiirle uğraştığı söylenebilir. "*Şiir Araplar nezdinde en kolay şey olarak görülmüş kadınlar da dâhil herkes şiirle iştigal etmiştir.*" diyen Ziyâüddîn İbnu'l-Esîr de (ö. 637/1239) buna işaret etmektedir. (İbnu'l-Esîr, 1375/1956: 73, 74).

İslâm dininin benimsenmesinden sonra da şiire olan ilgi ve alaka aynen devam etmiş¹ özellikle gramercilerin dil kurallarını belirleme sürecinde neredeyse tek ölçüt haline gelerek ilmî anlamda hiçbir zaman gündemden düşmemiştir. (Çıkar, 2017: 50; Muhammed Ali, 1435/2014: 3; Timurtaş, 2018: 126; Daşkiran, 2015: 158; İhsân en-Nâss, 2012: 815, 816).

Şiire bu denli rağbet etmiş Arap toplumunun eleştirmen ve edebiyatçıları tarafından zamanla tenkit edilmeye başlanan bir takım davranış ve yaklaşımlar da olmuştur. Bunlar arasında "es-serikât" (السرقات), "serikâtü's-ş-riyye" (سرقات الشعريّة) şeklinde adlandırılan ve "şiir çalıntıları" anlamına gelen konu en dikkat çekenidir.

Bu konu Arap coğrafyasında Taha İbrahim, Mustafa Sâdık er-Râfi'î, İbrahim Selâme, Ahmed eş-Şâyıb, Muhammed Necîb el-Behbetî, Şevkî Dayf, Muhammed Mendûr,

¹Bu konuda Şevkî Dayf, İbn Haldûn ve bazı çağdaş edebiyatçıların aksine İslâm ile birlikte Arap şiirinin dinî, siyasî ve sosyal gelişmelerden etkilenerek yeni temalar ve yeni yönelişler kazandığını ama asla bir gerileme yaşamadığını belirtir. (Dayf, 1995: 42, 43). İlgili edebiyat ve tarih kitaplarını delil olarak sunan Şevkî Dayf, İbn Sellâm el-Cumahî'nin "*İslâm dininin yayılmasından sonra, cihat ve benzeri nedenlerden dolayı şiir zayıflamıştır*" şeklindeki açıklamasının yanlış anlaşıldığını zira zayıflamadan kast edilen şeyin şiirin tedvin aşaması olduğunu özellikle vurgular. (el-Cumahî, 1422/2001: 34; Dayf, 1995: 41-43; Muhammed Şâkir, 1997: 93).

Abdüllatîf el-Hadîdî ve Bedevî Tabâne gibi birçok modern araştırmacı tarafından da hem müstakil hem de bir alt başlık şeklinde incelenmeye çalışılmıştır.

Ülkemizde ise İbn Reşîk el-Kayrevânî'yi çalışan M. Akif Özdoğan tarafından bu konu bir alt başlık şeklinde incelenmeye çalışılmıştır. Özdoğan'ın Doktora çalışmasından yararlanarak yazdığı "Klasik Arap Şiirinde İntihâl Olgusu" adlı makalesi ise çok kapsamlı bir çalışmadır. Ayrıca "intihâl" başlığı altında ele alınan bir iki makale çalışması da bulunmaktadır.²

Bu çalışmanın da şiir sirkati alanında araştırma yapmak isteyenlere kaynak bakımından derli toplu bir bilgi birikimi sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle de ilgili alandaki karşıt görüşlerin mukayese edilmesi ve bir neticeye varılması açısından faydalı olacağı ümit edilmektedir.

1. SERİKÂT KAVRAMI VE SERİKÂTIN VARLIĞINA YÖNELİK BAZI RİVAYET VE YAKLAŞIMLAR

Serikât (السرقات) kelimesi sülâsî mücerredin ikinci babının vezninde gelen sereka (سَرَكَ) yesriku (يسرق) fillerinin es-serika (السرقَة) şeklindeki ism-i masdarın çoğul halidir; çalma, zorla sahip olma ve eklem zayıflığı anlamlarına gelir. (el-Cevherî, 1399/1979: IV, 1496; İbn Manzûr, 1431/2010: XII, 21, 22; el-Kefevî, 1419/1998: 512; Ahmed Matlûb, 1427/2006: III, 38). ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) çalıntı bir şekilde elde edilmiş şeyler için سُراقَة فلان و هذه سُراقَة فلان "Bunlar, falanın çalarak elde ettiği şeylerdir" şeklinde bir ifadenin kullanıldığını ve buna binaen bazı özel isimlendirmelerin de yapılabileceğini belirterek şiir alanındaki çalıntıların *surâkâtü's-şi'r* (سُرَاقَاتُ الشِّعْرِ) şeklinde isimlendirildiğine dikkat çeker. (ez-Zemahşerî, 1419/1998: 451).

Bir edebî eleştiri kavramı olarak serikât, özellikle başkasına ait olan şiirin lafız veya anlam farkı gözetilmeksizin ya tamamen ya da kısmen alınması ve sahiplenmesi olarak tanımlanmaktadır. (el-'Alevî, 1423/2002: III, 107; et-Tehânevî, 1996: 947). İlgili kaynak kitaplarında *es-serikât* (السرقات) başlığı altında, *el-intihâl* (الانتحال), *el-ihizâl* (الاختزال), *el-iktûdâb* (الاقتضاب), *el-isti'âre* (الاستعارة), *el-isâ'e* (الإساءة), *en-nakl* (النقل), *el-'aks* (العكس), *el-ihudâm* (الاهتمام), *el-isturâf* (الاصطراف), *el-ictilâb* (الاجتلاب), *el-istilhâk* (الاستلحاق), *el-iğâre* (الإغارة) ve *el-mürâfede* (المرافدة) gibi birçok alt başlığa da yer verilerek söz konusu mevzu işlenmeye çalışılmıştır. (İbnu'l-Muzaffer, 1979: II, 28-32; el-Kayrevânî, 1401/1981: II, 280).

Ziyâüddîn İbnu'l-Esîr (ö. 637/1239) serikâtı, *en-nesh* (النسخ), *es-selh* (السلخ) ve *el-mesh* (المسخ) şeklinde üç kategoriye ayırdıktan sonra şöyle bir detaylandırmaya gider: Başkasına ait olan şiirin lafız ve mana ayırımına gidilmeden tamamıyla alınması ve sahiplenmesi *nesh*; sadece mananın sahiplenmesi *selh*; mananın bir takım değişiklikler yapılarak aktarılması ise *mesh* şeklinde adlandırılır. İbnu'l-Esîr, manaya bazı ilavelerin yapılarak alınması ve mananın tamamıyla değiştirilerek alınması şeklinde *nesh*, *selh* ve *mesh* kategorileri altına girmeyen iki ayrı türden de söz eder. (İbnu'l-Esîr, 1358/1939: II, 366-367).

Bir Arap edebî eleştiri kavramı olarak üzerinde durulup tartışılmadan önce "serikât"ın sadece anlam boyutu gündeme getirildiği ve Câhiliye dönemine ait olan şairler arasında

² Hasan TAŞDELEN'in, Fuat SEZGİN'e ait "Orijinallik ve İntihâl Arasında Eski Arap Şiiri" başlığıyla çevirdiği ve 1993 yılında yayınlanan kısa makalesi ile Mehmet YALAR'ın 2008 yılında yayınlanan "Câhiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi" adlı çalışması örnek olarak verilebilir.

bile bu tür eleştirilerin yapıldığı birçok rivayetle kanıtlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca şiir sirkati konusunda kendilerine yöneltilen eleştiri ve ithamlar karşısında savunma yapan ve bu tür eleştiri ve ithamlara cevap yetiştirmeye çalışan şairlerden de söz edilmektedir. Örneğin, başkasına ait şiirleri kendisininmiş gibi gösteren ve bundan dolayı Gassânî hükümdarı Nu‘mân b. Münzir tarafından zindana atılan Meymûn b. Kays el-A‘şâ (ö. 7/629);

فكيف أنا وانتحالي القوافي بعد المشيب كفى ذاك عارا

“Yaşlandıktan sonra ben nerde, kafiyeleri/şiirleri intihal etme (çalma) nerde, bu nasıl olur? (Ayrıca) bu, (kişiye) ayıp olarak yeterlidir.” diyerek kendisine isnat edilen suçlamalara karşı çıkmıştır. (el-Hâtimî, 1979: II, 29; ez-Zemahşerî, 1402/1982: 120; İbn Ebî Meryem, 2009: 217).

Şüphesiz ki A‘şâ’nın bu savunma niteliğindeki cevabı, şiir sirkati meselesinin söz konusu dönemde gündemde olduğunu gösterdiği gibi bunun yerilmesi gereken bir yaklaşım olduğunu da göstermektedir.

Mu‘allaka şairlerinden olan Ebû Amr Tarafe b. ‘Abd’in (ö. 564m.);

ولا أغيرُ على الاشعار أسرقها عنها غنيثُ وشرَّ الناس من سرقا

“Ben şiirlere saldırıp onları çalmam/sahiplenmem, (zaten) buna ihtiyacım da yok. İnsanların en kötüsü şiir hırsızlığı yapandır.” şeklindeki açıklaması da şiir sirkatinin yapıldığına delil sayılan rivayetler arasında gösterilmiştir. (Tarafe b. ‘Abd, 1423/2002: 57).

Ebu’l-Velîd Hassân b. Sâbit’in (ö. 60/680) özgüvenle belirtmeye çalıştığı;

لا أسرقُ الشعراء ما نطقوا بل لا يوافقُ شعراً هم شعري

“Şairlerin söyledikleri şeyleri/şiirleri onlardan çalmam, aksine şiirim onların şiirleriyle uyumlu bile değildir.” tarzındaki ifadesi ise şiirler arasındaki benzerliklerin şiir sirkatinin yapıp yapılmadığı hususunda belirleyici rol oynadığını göstermektedir. (Hassân b. Sâbit, 1414/1994: 106).

İbn Sellâm el-Cumahî Gatafân kabilesine mensup olan şair Kurâd b. Haneş’e (ö. 609 m) ait şiirlerin yine Gatafânlılar tarafından sahiplendiğini aktarırken muallâka şairlerinden olan Züheyr b. Ebî Sülma’yı (ö. 609 m) da bunlardan sayarak şiir sirkatinin çok eskilere dayandığını belirtmeye çalışır. (el-Cumahî, 1422/2001: 199).

Şiir ve ahbâr ravisi olan el-Asma‘î el-Bâhilî’nin (ö. 216/831), Câhiliye devri şairlerinden olan Tufeyl el-Gânevî’nin (ö. 610 m) bazı şiirlerini İmruülkays b. Hucr’un (ö. 540 m) şiirlerine tercih ettiğini belirttikten sonra Tufeyl’in İmruülkays’tan şiir alıntısı yaptığı hususunda bir takım bilgiler paylaşır. İmruülkays’ın da şiir inşadında sa‘âliklerden³ istifade ettiğini aktaran el-Asma‘î bu söylemlerin kendisine ait olmadığını da beyan eder. (Asma‘î, 1400/1980: 10). İmruülkays’ın muhadram şairlerden olan ve Hutay’e olarak bilinen Ebû Müleyke Cervel b. Evs’ten (ö. 59/678) etkilendiği ve birçok alanda onun şiirlerinden istifade ettiği yönünde bilgiler de mevcuttur. (el-Kayrevânî, 1401/1981: I, 96, 97).

³Se‘âlik (صعاليك) Câhiliye döneminde yeri yurdu belli olmayıp insanların kendilerinden korktuğu bir nevi eşkıya grubu anlamına gelir. (Yusuf Halîf, 1966: 25).

Asma'î'nin tıpkı el-Hutay'e gibi muhadram şairlerden olan en-Nâbiga el-Ca'dî (ö. 65/685) hakkında *“İlk (dönemlerdeki) şiirleri güzeldir, daha sonra söylediği şiirleri (ise) sanki çalıntıdır.”* diyerek ona nispet edilen şiirlerin güvenilirliğini tartışma konusu yaptığı da aktarılmaktadır. (el-Merzûbânî: 1415/1995: 82).

Ünlü hiciv şairlerinden olan Cerîr b. 'Atiyye (ö. 110/728) ve el-Ferezdak lakabıyla bilinen Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib'in (ö. 114/732) birbirlerini karşılıklı olarak suçlamaları ise Emevî döneminin şiir sirkatiyle ilgili en fazla konuşulan konuları arasında yerini almıştır. (Ebû 'Ubeyde, 1419/1998: I, 311; el-Kâdî el-Cürçânî, 1386/1966: 214). Öte yandan Cerîr, Emevî devri şairlerinden olan el-Ahtal lakaplı Ebû Mâlik Gıyas b. Gavs'ın (ö. 92/710) kendisini tek başına sövmediğini, *“Ahtal, elli şâirle beraber bir araya gelir, her biri tarafından söylenen şiirler tam bir kaside halini alınca Ahtal o şiirleri intihal yaparak beni öyle söver.”* şeklinde belirtmeye çalışırken bir yandan şiir sirkatine atıfta bulunurken bir yandan da bunun aleni bir şekilde yapıldığını belirtmeye çalışır. (el-Merzûbânî, 1415/1995: 174).

Emevî dönemi şairlerinden olan Ebû Sahr Küseyyir b. Abdirrahmân'ın (ö. 105/723) şiir konusunda etik davranmadığı için deccallıkla suçlandığı ve özellikle şiir sirkati konusunda çoğu zaman Ferezdak ile tartıştığı aktarılmaktadır. Hatta Küseyyir'in birçok şairin şiirini intihal ettiğini ispatlamak adına Zübeyr b. Bekâr el-Karaşî (ö. 256/870) tarafından *Kitâb-u İğâreti Küseyyir 'ala's-Şu 'arâ'i* isminde bir eser bile kaleme alınmıştır. (es-Safedî, 1420/2000: XIV: 126; el-Hamevî, 1993: III, 1325; Mustafa Heddâre, 1958: 22, 23).

Abbasî döneminde serikâtın şiirin dışındaki alanlara da kaydığı ve bu konuda başta Ebu'l-'Atahiyye (ö. 210/825) olmak üzere birçok şairin şiir intihali yaptığı nakledilmektedir. (el-Müberred, 1419/1998: II, 32; Mustafa Heddâre, 1958: 32, 33). Bu dönem şairlerinden olan Ebû Temmâm et-Tâî'nin (ö. 231/846), çağdaşı olan Ebû Ali Di'bil b. Ali el-Huzâ'î (ö. 246/860) tarafından, *“Onun (Ebû Temmâm'ın) şiirleri (üç kısma ayrılırsa bunların) üçte biri çalıntı, üçte biri son derece zayıf ve üçte biri ise sağlamdır.”* şeklinde bir eleştiriye maruz kaldığı ünlü tarihçi ve edip Ebu Bekir es-Sûlî (ö. 335/946) tarafından aktarılmaktadır. (es-Sûlî, 1400/1980: 244; Muhammed 'Azzâm, 2010: 204).

Aynı şekilde başkalarını sert bir dille eleştirmekle ön plana çıkan Arap şair İbnü'r-Rûmî'nin (ö. 283/896), Buhtürî'yi (ö. 284/897), başkalarına ait şiirleri sahiplenmekle suçlayıp onu, *“ölüleri soyan diri”* şeklinde nitelendirdiği rivayet edilmektedir. (Bedevî Tabâne, 2008: 37; Tahir, 2012: 50). Buhtürî'nin, Câhiliye dönemi şairlerinden olan Evs b. Hacer'in (ö. 620 m) şiirlerini de sahiplenmeye çalıştığı ve bu yaklaşımından dolayı İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249) tarafından da sert bir dille eleştirildiği nakledilmektedir. (Bedevî Tabâne, 2008: 37).

Asma'î'nin Ebû Amr b. el-'Alâ'dan (ö. 154/771) rivayet ettiği şu olay da o dönemde şiir sirkatine delil sayılmıştır: Rivayete göre Ebû Amr b. el-'Alâ' Mirbed panayırında Ferezdak (ö. 114/732) ile karşılaşmış ve özgün bir şeyler söyleyip söylemediğini sorduğunda Ferezdak,

كَمْ دُونَ مَيَّةٍ مِنْ مُسْتَعْمَلٍ قَدِّفِ وَمِنْ فَلَاحٍ بِهَا تُسْتَوَدَّغُ الْعَيْسُ

“Meyyete (isimli kadından sonra) birçok uzak ve engebeli patika ile develerin bırakıldığı birçok sahradan (geçtim)” şeklindeki şiirini okumuştur. Amr b. 'Alâ', *“bu Câhiliye devri şairlerinden Mütelemmis'e (ö. 569 m) aittir.”* şeklinde tepki verince

Ferezdak, “*Bunu gizle, ben şiir kaybını devenin (mal-mülkün) kaybindan daha fazla önemserim.*” demiştir. (el-Merzübânî, 1415/1995: 141, 142; el-Hâtimî, 1979: II, 32; el-Kareşî, 1981: 443; ‘Abdu’l-‘âl Sâlim Mükerrerem, 1413/1993: 192, 193).

Emevî dönemi ünlü hiciv şairlerinden olan Ferezdak’ın (ö. 114/732), başka şairlere ait olmasına rağmen hoşlandığı bir takım şiirleri zorla sahiplendiğine yönelik rivayetler ise o dönemde şiir sirkatinin zaman zaman alenen yapıldığını göstermektedir. Şairlerin, Ferezdak’ın bu tutumuna sessiz kalıp rıza göstermelerinin en önemli nedeni ise onun hakaret ve hicivleriyle karşı karşıya gelmeyi göze almamalarıdır. (Abdülazîz ‘Atîk, 1972: 311, 312).

Klasik Arap edebiyatında serikatın alenen yapıldığını gösteren olaylara örnek olarak Ebû Nüvâs’ın (ö. 198/813), Hüseyin b. Dahhâk el-Bâhilî (ö. 250/864) ve Ebu’ş-Şîs el-Huzâ’î (ö. 196/811) ile yüz yüze yaptığı konuşması da verilebilir. Nitekim rivayete göre Ebû Nüvâs, Hüseyin b. Dahhâk el-Bâhilî’nin şarap ile ilgili kasidesini duyar duymaz ona, “*Bu tür vasıflar çoktandır içimden geçiyordu. Bu konuda tam bir kaside oluşturmayı düşünüyorken senin benden önce davrandığını gördüm. Onun için bu kasideni sahipleniyor ve senden zorla alıyorum, göreceksin insanlar da bu kasideyi bana dayandıracaklar*” demiştir⁴. (el-İsfahânî, 1429/2008: VII, 107, 108; Ebû İshâk el-Husrî, 1372/1953: 417, 418). Ebu Nüvâs, Ebu’ş-Şîs el-Huzâ’î’ye ait bir takım kasideleri de onunla yüz yüze görüşerek sahiplenmiş ve Hüseyin b. Dehhâk’a söylediği şeylerin aynısını ona da söylemiştir. (İbnu’l-Mu‘tez, 1375/1956: 74).

Şiir sirkati hakkındaki itiraf gibi açıklamalara da rastlamak mümkün görünmektedir. Örneğin *Kitab Serikâti’ş-Şu‘ara* adında bir eser kaleme alan şair ve tarihçi İbn Ebî Tâhir (ö. 280/893), şiir sirkati hakkında Ferezdak’ın, “*وخيرُ السرقة ما لم تُقَطَّع فيه اليدُ*” “*En iyi çalıntı (akabinde) elin kesilmediği çalıntıdır.*” şeklinde üstü örtülü bir itirafta bulunduğunu aktarmaktadır. (el-Merzübânî, 1415/1995: 135). Emevî dönemi şairlerinden olan Ebû Mâlik el-Ahtal’ın, “*نحن معاشر الشعراء أسرق من الصاعَة*” “*Biz şairler sarraflardan daha soyguncuyuz*” şeklindeki öz eleştirisi ise açık bir itiraf olarak aktarıla gelmiştir. (el-Merzübânî, 1415/1995: 174).

Şiir sirkatinin yapıldığını ispatlamak amacıyla yazılan eserlerin, doğrudan serika ve serikât gibi sözcüklerle isimlendirilmesine bakılırsa özellikle bu konunun belli başlı şairler üzerinden tartışmaya açıldığı şeklinde bir yargıya varılabilir. Örneğin Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229) “serika”, “serikât” ve benzeri isimlendirmelerle eser yazarları şu şekilde sıralar: İbnü’s-Sikkît (ö. 244/858), “*Serikâtü’ş-Şu‘arâ*”; Mühelhil b. Yemût (ö. 334/946), “*Serikât-u Ebî Nuvvâs*”; İbn Tayfûr el-Horâsânî (ö. 280/893), “*Serikâtü’l-Buhtürî min Ebî Temmâm*”; İbnu’l-Mu‘tez (ö. 296/909), “*es-Serikât*”; Ca‘fer b. Muhammed b. Hemdân, (ö. 323/935) “*es-Serikât*”; İbn Vekî‘ et-Tinnîsî (ö. 393/1003), “*Serikâtü’l-Mütenebbî*”; Ebû Sa‘id Muhammed b. Ahmed el-‘Umeydî (ö. 433/1041), “*el-İbâne an Serikâti’l-Mütenebbî*”; Ebû Ziyâ’ Büşr b. Yahyâ el-Kaynî (ö. ?), “*Serikâtü’l-Buhtürî min Ebî Temmâm*” ve “*es-Serikâtü’l-Kebîr*”. (el-Hamevî, 1993: VI, 3395).

Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî’nin (ö. 354/965) başkalarının şiirlerini sahiplendiğini ortaya koyma adına Büveyhî veziri edip ve şair es-Sâhib b. ‘Abbâd (ö. 385/995) *el-Keşf ‘an*

⁴ Ebu’l-Ferec el-İsfahânî’nin (ö. 356/967) aktardığına göre Hüseyin b. Dahhâk, kendisi tarafından oluşturulmuş olmasına rağmen söz konusu kasidenin halk tarafından Ebû Nüvâs’a nispet edildiğini bizzat itiraf etmiştir. (el-İsfahânî, 1429/2008: VII, 107, 108).

Mesâvî'l-Mütenebbî isimli bir eser yazdığı da aktarılmaktadır. Keza bir edebiyat eleştirmeni ve kâtip olan Ebû Ali el-Hâtîmî'nin de (ö. 388/998) *er-Risâletü'l-Mûdiha fî Serikâti'l-Mütenebbî* adında bir eser kaleme aldığı nakledilmektedir. (Ali Muhammed, 2004: 548).

Burada şu hususun belirtilmesinde yarar vardır: Aktarılan rivayetlerin birçoğunda birilerinin başkalarını şiir hırsızlığı yapmakla suçlamasının yanı sıra gerek klasik sayılabilecek dönemde gerekse ilerleyen zamanlarda bir kesimin şiir sirkati yaptığını bizzat belirtmesi⁵ yan yana getirildiğine edebiyat alanındaki söz konusu eylemin (şiir sirkatinin) ilk dönem itibarıyla farklı değerlendirildiği sonucuna varılabilir. Başka bir ifadeyle şiirin lafız, anlam, üslup, ahenk ve kafiyesinin her birisiyle ilgili ufak bir benzerliğin bile serikât olarak değerlendirildiği anlaşılmakta ve bu yaklaşım gerek eleştirenler gerekse eleştirilenler tarafından yapılan savunmalarda bile görülmektedir.

Ayrıca farklı zamanlarda yaşamış olan şairlerin birkaç kaside, dize ve mısraları arasında görülebilen benzerliklerin doğal karşılanması varken bunun genele yayılması ancak abartıyla izah edilebilir. Şair Ebû Temmâm'ın altı yüz kasidesi ve sekiz yüz şiir parçasının (المقطع) olduğu hususundaki rivayetlere bakılırsa bu abartının dozu daha iyi anlaşılacaktır. (İbnu'l-Mu'tez, 1375/1956:285, 286; Dayf, 1960: 225).

Şüphesiz ki böyle bir yaklaşımın edebiyat alanındaki güveni sarsma hususundaki etkisi de fark edilmiş olmalı ki hem şiir sirkatinin gündeme getirildiği dönemler hem de daha sonraki dönemlerde özellikle bazı edebiyatçı ve belâgatçılar tarafından serikâtın kapsam alanı daraltılmaya çalışılmış ve sadece baştan sona özgün ifadelerle oluşturulmuş olan şiirlerin hem lafız hem anlam hem de üslup bakımından sahiplenilmesi serikât olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca bazı şairlerin şiirlerinin çalıntı olduğu hususunda görüş beyan eden eleştirmenlerin sadece zamanlama olarak bir tespiti gittikleri görülür. Yani eleştirmenler daha sonraki dönemlerde yazılmış olan bir şiirin daha önceki dönemlerde kaleme alınan bir şiirle olan benzerliği üzerinden hareket ederek ortada bir çalıntının olduğuna hükmetmeye çalışmışlardır. Bunun o kadar da sağlıklı bir yaklaşım ve değerlendirme olmadığı da ortadadır. Nitekim “*Serikâtın Kapsam Alanının Daraltılmaya Çalışılması ve Bu Konudaki Müspet Yaklaşımlar*” şeklindeki başlığın altında da detaylandırılacağı üzere bir şairin şiirlerinin çalıntı olduğunu göstermek adına müstakil eserler yazanlara karşı önemli edebiyatçı ve eleştirmenler tarafından da

⁵Örneğin Eyyübî ve Memlük dönemlerinde yaşamış olan Şâir Mucîruddîn Ebu Abdillâh el-İs'irdî'nin (ö. 684/1285), başkalarına ait olan şiirlerden bir şekilde istifade edilmesi gerektiği hususunda kendisi hakkında şu çarpıcı bilgiyi verdiği aktarılmaktadır:

أطلع كل ديوان أراه ولم أجز عن التضمين طيري
أضمن كل بيت فيه معنى فشعري نصفه من شعر غيري

“Gördüğüm her divânı incelerim. (Şiir ile ilgili olan) işimi tadminden (başkalarına ait şiirleri içermesinden) alıkoymam. Bir anlamı olan her şiiri alıntılarım. Bu yüzden şiirlerimin yarısı başkalarının şiirlerinden oluşmaktadır.” (es-Safedî, 1420/2000; V, 149; es-Salâh el-Ketbî, 1916: II, 272). Sekizinci yüzyılın ortalarında vefat eden şair Zeynüddîn İbnu'l-Verdî'nin, başkalarının şiirlerinden alıntı yapıp bunları kendisine atfetmesinin gerekçesini,

فإن الذرهم المضروب باسمي أحب إلي من دينار غيري

“İsmimin üzerinde yazılı bulunduğu gümüş bana başkasının altınından daha sevimidir” diyerek belirtir. (İbnu'l-Verdî, 1427/2006: 149; Musa eş-Şerîf, 1415/1995: I, 154).

reddiyeler kaleme alınmıştır ki bunlar arasında İbn Cinnî (ö. 392/1002) ve Ziyâüddîn İbnu'l-Esîr gibi dilci ve edebiyatçılar da bulunmaktadır.

Bu konu hakkında özellikle şiir râvilerinin rolü de unutulmamalıdır. Zira tedvin işlemi daha sonraları gerçekleştirildiği için klasik döneme ait tüm şiirler sözlü bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır. Nitekim Basra dil ekolünün öncü simalarından olan Asma'î'nin (ö. 216/831), Tarafe b. Abd (ö. 564/?), Nâbiga ez-Zübyânî (ö. 604/?), İmruülkays (ö. 25/645), Züheyr b. Ebî Sülmâ (ö. 609/?), Antere b. Şeddâd (ö. 614/?), Alkame b. Abede (ö. 3/625/?) gibi önemli şairlerin divanlarını şifahi olarak naklettiği belirtilmektedir. (Ahmed Mekki, 1419/1999: 22, 23). Asma'î gibi sadece bir şairin şiirlerini rivayet etmekle kalmayıp gerek kendisinden önce yaşamış olan şairler gerekse çağdaşı olduğu şairlerden şiir rivayetinde bulunan birçok râvinin bulunduğu ve bu durumun Cerîr ve Ferezdak'ın zamanına kadar sürdüğü nakledilmektedir. (Nâsiruddîn el-Esed, 1996: 222, 223). Dolayısıyla bir şiirin iki farklı ağızdan çıkması bazı eleştirmenleri kuşkulandırdığı gibi onlarda şiir sirkatinin yapıldığına dair bir kanaat da oluşturmuş olabilir. (Mustafa Heddâre, 1958: 185, 186; Nâsiruddîn el-Esed, 1996: 222, 223; İzzuddîn İsmâil, 1975: 59, 60).

2. SERİKÂTIN KAPSAM ALANININ DARALTILMAYA ÇALIŞILMASI VE BU KONUDAKİ MÜSPET YAKLAŞIMLAR

Klasik Arap edebiyatında şiir sirkatinin yapıldığı hususunda aktarılan rivayetlerin Câhiliye dönemine kadar geriye götürüldüğünden yukarıda söz edilmişti. Aslında şiir sirkati hakkında orta yolu benimseyip bu konuda net bir eleştiri yapmaktan sakınan edebiyatçı ve eleştirmenler de kendi savundukları görüşleri çok geriye götürürler. Bu minvalde şiir sirkati konusunda Câhiliye döneminden, Arap dili ve belâgatında çığır açmış birisi olan el-Hatîb el-Kazvîni (ö. 739/1338) sonrası döneme kadar birçok edebiyatçı, eleştirmen ve belâgatçının müspet yaklaşımlarıyla karşılaşmak mümkün görünmektedir.

Aslında serika (çalma) sözcüğünden adeta nefret edilircesine bunun yerine zamanla otuzdan fazla ayrı ismin kullanılması müspet yaklaşımların bir yansıması olarak algılanabilir.⁶ Bununla birlikte şiirin anlam olarak alıntılanması ve şiirler arasındaki tesadüfi benzerliğin olabileceği hususu, müspet yaklaşımların en çok dillendirilen ve karşıt görüş olarak en fazla öne sürülen iki önemli konu olarak göze çarpmaktadır. Zira herhangi bir mevzuda daha önce yaşamış olan bir şairin bakış açısından yararlanılarak bir takım anlamların alıntılanması normal olduğu gibi iki şairin şiirlerinde lafız ve anlam açısından kısmî bir benzerliğin olabileceği de garipsenmemelidir. Ayrıca salt bir benzerlikten hareketle birilerinin şiir sirkati yaptığını iddia etmek sonraki nesillere özgünlük ve yaratıcılık kapısını kapatmak anlamına gelecektir ki İbn Cinnî (ö. 392/1002) ve Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078) gibi âlimler buna karşı çıkmışlardır. (İbn Cinnî, 1376/1957: I, 190, 191; el-Cürcânî, 2004: 292).

⁶Örneğin el-Hatîb el-Kazvîni'yle beraber belâgat kitaplarında incelenmeye başlanan şiir sirkati yukarıda da değinildiği gibi zamanla *el-iktibâs* (الاقتباس), *el-ehz* (الأخذ), *et-tedmîn* (التضمين), *el-istişhâd* (الاستشهاد), *el-'akd* (العقد), *el-hill* (الحل), *et-telmîh* (التلميح), *el-istimdâd* (الاستمداد), *el-iğâre* (الإغارة), *el-mesh*, (المسح), *en-nesh* (النسخ), *aksu 'l-ma 'nâ* (عكس المعنى), *el-ilmâm* (الإمام), *en-nakl* (النقل), *el-mübâlaga* (المبالغة), *el-kalb* (القلب), *et-tahsîn* (التحسين), ve *el-isti'âne* (الاستعانة) gibi birçok isimlendirmeye tekrardan değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. (el-Cürcânî, 1991: 338; et-Teftâzânî, 1431/2010: II, 303-310; Muhammed b. Ali el-Cürcânî, 1418/1997: 280- 290; el-'Alevî, 1423/2002: III, 107, 110, 112; Bedevî Tabâne, 2008: 32; Özdoğan, 2005: 100, 101; Ahmed Matlûb, 1427/2006: 41).

2.1. Şiirin Anlam Olarak Alıntılanması

Klasik dönem itibariyle şairlerin birbirlerinden özellikle anlam olarak istifade ettikleri konusu serikatin yapıldığına dair gösterilen örneklerin en başına konula gelmiştir. Bu örnek o kadar çok abartılmıştır ki herhangi bir konu hakkında tek bir beyit bile kaleme alan bir şair o konunun yegâne sahibi olarak görülmüş ve aynı konu etrafında söylenmeye çalışılan en ufak bir benzerliğe bile tahammül edilmeyerek tabiri caizse ağzını açan herkese bir damga vurulmaya çalışılmıştır. Hâlbuki önceki şairlerin birikimlerinden istifade etmenin gerekliliğine vurgu yapan edebiyatçılar olduğu gibi şiirler arasındaki benzerliğin kaçınılmaz olduğuna dikkat çekenler de olmuştur.

Ayrıca bir şairin kendisinden sonra gelen şairler üzerinde herhangi bir etki bırakmadığını iddia etmek akla ters olduğu gibi realiteyle de örtüşmez. Hz. Ali'ye nispet edilen *لو لا أن الكلام يعاد لنفد* “Söz tekrar edilmeseydi, kesinlikle tükenirdi” şeklindeki açıklamaya binaen bu yönde olumlu açıklama yapan birçok edebiyatçı ve eleştirmen bulunmaktadır. (el-‘Askerî, 1371/1952: 196; el-Âmidî, 1994: I, 311, 312). Buna, *أخذُ الشعراءِ بعضهم معاني بعضٍ* “Şairlerin birbirlerinden anlam alıntısı yapmaları” şeklindeki başlığın altında, nesir edebiyatının önde gelen simalarından Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhiz de (ö. 255/869) işaret eder. (el-Câhiz, 1385/1965: III, 311).

Konu olarak kendi ellerinde bir şeylerin kalmadığını itiraf edip söylenen şeylerin ise tekrarlamalardan ibaret olduğunu belirten Antere b. Şeddâd (ö. 614 m), Ka‘b b. Züheyr (ö. 24/645) ve Lebid b. Rabi‘a’nın (ö. 40/660) öz eleştirilerine bakılırsa bu yöndeki görüşlerin çok eskiye dayandığını söylemek mümkün görünmektedir. Zira Antere, *هل غادر الشعراء من متردّم* “Şairler, onarılması gereken bir şey bırakmışlar mı?” derken önceki şairlerin şiir alanında söylenilecek tüm konulara temas ettiklerini ifade ederek şiirler arasındaki benzerliğin kaçınılmaz olduğunu da ima etmeye çalışmıştır. (İbn Kuteybe, 1377/1985: I, 245; et-Tebrîzî, 1412/1992: 147).

Muhadram⁷ şairlerinden olan Ka‘b b. Züheyr’in;

ما أرانا نقول إلا معاراً أو مُعاداً من قولنا مكروراً

“Bizi, ancak başkalarının şiirlerini ödünç alan ya da (daha önce söylenilmiş olan şiirleri) tekrarlayanlar olarak görüyorum.”⁸ (İbn Abdîrabbih, 1404/1983: VI, 186). şeklindeki öz eleştirisi ve bir başka muhadram şair olan Lebid b. Rabi‘a’nın;

والشاعرون الناطقون أراهم سلّكوا طريق مرقش ومهلّهل

“Konuşan/şiir söyleyen şairleri, Mürakkış ve Mühelhil’in⁹ yolundan gittiklerini görüyorum.” (el-Câhiz, 1418/1998: II, 183). tarzındaki tespitine binaen de öncekilerin

⁷Muhadram terimi, karışıklık anlamına gelen *el-hadrame* (الخصرمة) sözcüğünden üretilmiştir. Ömürlerinin bir kısmını Câhiliye bir kısmını da İslâmî dönemde geçirmiş şairler için kullanılmaktadır. (Dayf, 1995: 46).

⁸Söz konusu beyiti mu‘allaka şairlerinden olan Züheyr b. Ebî Sülma‘ya (ö. 609 m) nispet edenler de vardır. (Cevâd Ali, 1380: IX, 440).

⁹Kaynaklar el-Mürakkışü'l-Ekber ve el-Mürakkışü'l-Asğar olarak iki Mürakkış'ten bahseder. Birincisinin adı Amr b. Sa‘d b. Mâlik'tir. Miladî 552'de öldüğü söylenmektedir. İkincisinin adı Rabi‘a b. Harmele b. Süfyân b. Mâlik'tir. el-Mürakkışü'l-Ekber onun amcası olur. el-Mürakkışü'l-Asğarin ise Tarafe b. Abd'in amcası olduğu söylenmektedir. Şair Mühelhil b. Rabia et-Tağlibî'nin de miladî 525 civarlarında öldüğü aktarılmaktadır. Tam adı Ebû Leylâ Mühelhil b. Rabia b. Haristir. İlk şiir okuyan kişi olduğu için kendisine Mühelhil lakabı verilmiştir. (er-Ravdân, 2001: 297, 298, 314).

birikimlerinden istifade etmenin yadırganmayacak bir durum olduğu ortaya çıkmaktadır.

Muâviye b. Ebî Süfyân'ın (ö. 60/680) huzurunda, muhadram şairlerden olan Ma'n b. Evs el-Müzenî'ye (ö. 64/684) ait bazı beyitleri okuyan Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692), Muaviye'nin durumun farkına varmasıyla, "*Beyitlerin lafzı ona (Ma'n b. Evs'e), manası ise bana aittir.*" diyerek kendisini savunduğunu aktaran Kâdi el-Cürcânî (ö. 392/1001), Cerîr, Ferezdak, Ebû Temmâm ve Ebû Nuhayla b. Hazen gibi birçok şairin de bazı şiirleri anlam olarak tekrardan ele aldıklarını naklederek bu durumun normalliğini göstermeye çalışır. (el-Kâdi el-Cürcânî, 1386/1966: 192-196; er-Râgıb el-İsfahânî, 1902: 42; et-Teftâzânî, 1431/2010: II, 308, 309; Muhammed b. Ali el-Cürcânî, 1418/1997: 297, 298).

Şiirlerin anlam olarak alıntılanma meselesini abartmayan edebiyatçıların başında Arap dili ve edebiyatı âlimi İbn Kuteybe ed-Dinevrî (ö. 276/889) gelmektedir. Zira o, Câhiliye devri şairlerinden A'sâ lakaplı Ebû Basîr Meymûn b. Kays el-Bekrî'ye (ö. 7/629) ait bir şiiri kendince değiştirip yorumlayan Ebû Nüvâs'a, bu tür değişikliği yaptığı için saygı duyulması gerektiğini söyler. A'sâ için sadece daha önce yaşadığı için öncülük üstünlüğü bulunduğunu dile getiren İbn Kuteybe bu tür yaklaşımları yermek aksine övmeye çalışmıştır. (İbn Kuteybe, 1377/1985: I, 74).

Abbâsî halifesi İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908) de müvelled şairleri ele aldığı *Tabakâtü's-Şu'arâ* adlı eserinde başta Ebû Nüvâs olmak üzere dönemin birçok şairinin, Ebu'l-Henediyy olarak bilinen Abdullah b. Rebiyy er-Reyyâhî'nin (ö. 180/796) şiirlerinden istifade ettiklerini aktarır. (İbnu'l-Mu'tez, 1375/1956: 142).

Şairlik açısından Ebû Nüvâs'ın (ö. 198/813), Beşşâr b. Bürd'den (ö. 167/783) daha iyi bir konumda olduğunu iddia eden bazı taassupçülere cevap vermeye çalışan tarihçi Ebû Bekir es-Sûlî (ö. 335/946) bu kişilerin Beşşâr'ın şairlik konumundan haberdar olmadıklarını aktarır. Daha sonra başta Ebû Nüvâs olmak üzere tüm müvelled şairlerin Beşşâr'ın şiirlerinden anlam olarak istifade ettiğini aktaran es-Sûlî, şairlerin birbirlerinden istifade ettiklerini kabul ederek bu konuda herhangi bir eleştiri de bulunmaz. (es-Sûlî, 1400/1980: 141, 142).

Daha önce söylenmiş şiirlerin daha sonra gelen şairler tarafından kısmi bir değişiklik yapılarak tekrardan ele alınması hususuna olumlu yaklaşanlardan biri de hicri dördüncü yüzyılın başında vefat eden Ebû Hilâl el-'Askerî'dir. O, *إِنَّ جَلََّ الْمَنْظُومِ وَنَظْمَ الْمُخْلُولِ أَسْهَلُ مِنْ ابْتِدَائِهِمَا* "*Şüphesiz ki manzum (şiirin) tahlili ve tahlil edilmiş bir metnin nazmedilmesi (şiir veznine uyarlanması) yeni bir başlangıçtan daha kolaydır*" demek suretiyle şiir ve nesirlerde değişikliklerin yapılmasını doğal karşıladığı gibi zımmen teşvikte de bulunmuştur. (el-'Askerî, 1979: 216).

İbn Reşîk el-Kayravânî (ö. 456/1064) "*Şair, başkasının hissetmediği duyguları hissettiği için şair olarak adlandırılmıştır*" şeklinde bir açıklama yaptıktan sonra gerek anlam olarak eksik bir şiirin tamamlanması gerekse lafız olarak uzun bir şiirin kısaltılıp tekrardan ele alınmasını uygun bulduğunu ifade eder. (el-Kayrevânî, 1401/1981: I, 116). Daha önce söylene gelmiş tüm şiirleri göz ardı edip yararlanmamayı da cehalet olarak nitelendiren İbn Reşîk şiir üzerinde yapılan anlam ve lafız değişiklikleri kabiliyet ve hüner sayarak kendisinden önce yapılmış olan sert eleştirilere de katılmadığını göstermeye çalışır. (el-Kayrevânî, 1401/1981: II, 281).

Belagat sahasında da şiirlerin sadece anlam boyutunun alıntılanması durumu irdelenmiş ve başkasına ait bir şiirin yeni lafızlarla ele alınması belâgatçılar tarafından serikât

olarak değerlendirilmemiştir. (el-Kazvî, 1904: 408, 409; et-Teftâzânî, 1431/2010: II, 304, 305; el-‘Âlevî, 1423/2002: III, 113). Serikât konusunu bedî‘ (البدیع) başlığı altında değerlendirmelerine binaen onların, aralarında mana benzerliği bulunan şiirleri yermediği aksine bu gibi tutumları iktibâs sanatı olarak gördükleri yönünde bir sonuca da varılabilir. (Özdoğan, 2005: 89).

2.2. Şiirler Arasındaki Tesadüfî Benzerlik

Şiirler arasındaki tesadüfî benzerlik doğal bir şey olarak görülmelidir. Bu konu hakkındaki rivayet ve açıklamaların en eskisi Câhiliye dönemine kadar götürülmektedir. Nitekim Muhadram şairlerden olan Nâbiğa el-Ca‘dî’ye, (ö. 65/685)

الحمدُ لله لا شريكَ له مَنْ لم يقُلها فنفسه ظلما

“Hamd, kendisinin hiçbir ortağı olmayan Allah’a mahsustur. Bunu demeyen kendine zulmetmiştir” şeklindeki şiirin Ümeyye b. Ebi’s-Salt’a (ö. 8/ 630) aidiyeti sorulduğunda kendisinin hiçbir zaman şiir sirkati yapmadığını ve söz konusu beyitin kendisine ait olduğunu ısrarcı bir şekilde anlatmaya çalıştığı nakledilmektedir. Şüphesiz ki Nâbiğa’nın bu tutumu şairlerin birbirlerinden istifade etme yönünden ziyade şiirler arasındaki tesadüfî bir benzerliğin olabileceğini göstermektedir. (el-Cumahî, 1422/2001: 54; el-İsfahânî, 1429/2008: V, 10).

Söz konusu yargıyı destekleyen bir rivayet de Asma‘î den gelmektedir. Şöyle ki; Şiir ve ahbâr râvisi el-Asma‘î (ö. 216/831), Ebû Amr b. ‘Alâ’ya (ö. 154/771), “Birbirlerini görmedikleri halde şiirlerinde hem anlam hem de lafız açısından benzerlikler bulunan şairler olabilir mi?” şeklinde bir soru ilettiği, Ebû Amr’ın تلكَ عقولُ رجالٍ توافقتُ على السِنينِها “Bu, (sadece) dillerde/söylemlerde uyum sağlayan kişilerin idrakidir.” deyip bunu garipsemediği nakledilmektedir. (el-Hâtimi, 1979: II, 45; el-‘Askerî, 1371/1952: 229; el-Kayrevânî, 1401/1981: II, 289; er-Râgib el-İsfahânî, 1902: 42).

Emevî ve Abbasî dönemlerinde yaşamış bir şair olan İbn Meyyâde el-Mudarî’ye (ö. 149/766), ünlü hiciv şairlerinden olan el-Hutay’e’den şiir alıntısı yaptığı hatırlatıldığında “İşte şimdi şair olduğuma inandım.” diyerek bu habere sevinmesi de örnek olarak verilebilir. (Muhammed b. Ali el-Cürcânî, 1418/1997: 280). Zira İbn Meyyâde, Hutay’e’den alıntı yaptığı söylenen beyitlerin gerçek sahibi olduğunu bildiği için bu sözleri sarf etmiştir. Çünkü o, bazı beyitlerinin Hutay’e gibi bir şairin beyitleriyle olan tevaffukluğunu öğrendiğinde haliyle sevinmiş ve bunu kendi şairliğine kanıt olarak sunmaya çalışmıştır.

Şiir sirkati konusunda edebiyatçı ve eleştirmenlerin en fazla konu edindiği Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî’nin (ö. 354/965), الشعرُ جادةٌ وربّما وقع حافرٌ على حافرٍ “Şiir bir yoldur, (birilerinin) ayak izi (başkalarının) ayak izi üstüne (denk) gelebilir.” şeklindeki açıklaması da aynı kabiledendir. Çünkü el-Mütenebbî, Ebû Temmâm et-Tâ‘î (ö. 231/846) ve Buhtürî olarak bilinen Ebû ‘Ubâde Velîd et-Tâ‘î’nin (ö. 284/897) şiirlerinden anlam olarak istifade ettiği şeklindeki eleştirileri duyunca bu savunma niteliğindeki açıklamasını yapmış ve şiirler arasındaki benzerliklerin olağan karşılanması gerektiğini ifade etmiştir. (Ebu’l-Kâsım el-Esfahânî, 1968: 10; el-Kayrevânî, 1401/1981: II, 289).

Şair el-Buhtürî’nin (ö. 284/897) kendisine ait şiirleri intihâl etmekle suçladığı İbn Ebî Tâhir (ö. 280/893) de,

والشعرُ ظهر طريقِ أنتَ راكبهُ فمَنه مُنشعبٌ أو غيرُ مُنشعبٍ
وربّما ضمَّ بينَ الركبِ منهجهُ وألصقَ الطنْبَ العالی على الطنْبِ

“Şiir, üzerinde gidiverdiğin bir yoldur. Bu yolun bir kısmı çatallı ya da çatalsızdır. (Şiir) rotasıyla (bu yolda) kervanları bir araya getirebildiği gibi (yol üstünde kurulan çadırların) iplerinin de aynı hizada olmasını sağlayabilir” diyerek söz konusu suçlamayı kabul etmediğini ve şiirler arasında görülen benzerliklerin asla serikâta delil sayılmayacağını bir nevi mecaz dilini kullanarak öne sürer. (el-Kādî el-Cürçânî, 1386/1966: 215).

Bu konuda Yûsuf el-Bedî‘î (ö. 1073/1662), İbnu‘l-Kârih olarak bilinen Ali b. Mansûr el-Halebî‘nin (ö. 424/1033) İbn Vekî‘in önemli bir şair olduğunu ama Mütenebbî hakkında haksız suçlamalarda bulunduğunu aktarmaktadır. İbnu‘l-Kârih‘in İbn Vekî‘e ile yaptığı bir yolculuk esnasında bazı şiirlerinin ona (İbn Vekî‘e) ait olmadığını ispatlamasını da anlatan Yûsuf el-Bedî‘î, İbn Vekî‘in buna şaşırıldığını, İbnu‘l-Kârih‘in ise onu, “size ait olduğunu düşündüğünüz şiirlerin bir başkası tarafından da daha önce söylenmiş olma ihtimalinin olabileceğini bilmeniz gerek, bu yüzden Mütenebbî hakkındaki suçlamalarınızı gözden geçirmelisiniz” şeklinde bir uyarı yaptığını bildirmektedir. (Yûsuf el-Bedî‘î, 2009: 265, 266).

Ebû Hilal el-‘Askerî de şiirler arasında tesadüfî bir benzerliğin uzak görülmemesi gerektiğini şöyle ifade eder: *إني عملت شيئاً في صفة النساء ووطننت إني سبقت إلى هذه الأوصاف إلى أن وجدت بعينها لبعض البغداديين، فكثر تعجبي، فعزمت على ألا أحكم على المتأخر بالسرور* *Bayanlara özgü bir takım nitelermelerin yer aldığı birkaç beyit yazmıştım. Sonra yazdığım beyitlerin aynısını Bağdatlılardan duyduğumda çok şaşırılmıştım. Bundan dolayı sonraki dönemlerde yaşamış olan şairlerin önceki dönemlerde yaşamış olan şairlerin şiirlerini çaldıkları hususunda hüküm etmeyeceğime karar verdim.*” (Ebû Hilâl, 1979: 196, 197).

Aynı ortamda yetişen ve aynı kültür altında yoğrulan şairlerin bir olay hakkındaki benzer anlatım ve değerlendirmelerini de bu yaklaşımlara delil sayanlar vardır. Zira gelenek ve örfün sözlü kültüre yansımaları ne kadar doğalsa sözlü kültürün de gelenek ve örften yararlanması o kadar doğaldır. Dolayısıyla herhangi bir olaya şahit olması durumunda şair Cerîr‘in de tıpkı kendisi gibi sözlü tepki vereceğini (kaside oluşturacağını) dile getiren Ferezdak‘ın anlatmaya çalıştığı şey tam da budur. (Ahmed eş-Şâyib, 1994: 277, 278).

Kısacası şiir sirkati olarak değerlendirilen bir takım kaside ve beyitlere aslında herkesin gönlüne doğabilecek anlamların lafızlara dökülmüş şekli (tevârüd) olarak bakılması fikrine uzak durulmaması gerekir. Zira bu yönde görüş beyan eden birçok edebiyatçı, belagatçı ve eleştirmen bulunmaktadır. Örneğin edip, şair ve eleştirmen sıfatlarına haiz olan Ebu‘l-Hasan İbn Tabâtâbâ (ö. 322/934) *‘İyârü ‘ş-Şi‘r* adlı eserinde serikât konusunu “ortak anlamlar” (المعاني المشتركة) şeklindeki başlığın altında inceleyerek bu hususa dikkat çekmiştir. (İbn Tabâtâbâ, 1426/2005: 79). Aynı şekilde İbn Reşik el-Kayrevânî de *el-‘Umde* adlı eserinde “serikât ve benzerleri” (باب السرقات وما شاكلها) şeklinde bir başlığa yer vererek şiir sirkati konusuna ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini ima etmeye çalışmıştır. (el-Kayrevânî, 1401/1981: II, 280).

Bu yaklaşıma, bazı eleştirmenlerin *‘İki şairin şiirdeki çekişmesi‘* şeklindeki başlığın altında ele aldıkları açıklama ve örnekler de delil sayılabilir. Zira herkesin gözü önünde birbirlerini suçlamaktan çekinmeyen bazı şairlerin, kendilerine yakıştırılmaya çalışılan şiir sirkatini şiddetle reddetmeye çalıştıklarına dair birçok rivayet ve açıklama bulunmaktadır. (el-Hâtimî, 1979: II, 42). Bir şiir eleştirmeni olarak tanınan Kudâme b. Ca‘fer‘in (ö. 337/948) şiirle ilgili onlarca kusurdan çok etraflı bir şekilde söz ettiği halde doğrudan veya dolaylı olarak şiir sirkatinden söz etmemesi de bu

minvalde değerlendirilebilir. (Kudâme b. Ca'fer, 1352/1934: 10-130; Öznurhan, 2005: 132-155).

Hulasa, bir belâgatçı olan Muhammed b. Ali el-Cürçânî'nin de (ö. 729/1379) dediği gibi benzerlikleri delil gösterilerek şiir sirkati olarak değerlendirilen beyitlerin aslında herkesin gönlüne doğabilecek anlamların aynı lafızlarla dile getiriliş kabilinden sayılarak her birinin orijinal olduğuna hükmedilmesi gerektiği gibi böylesi durumlarda abartılı açıklamalardan da kaçınılmasına özen gösterilmesi gerekmektedir. (Muhammed b. Ali el-Cürçânî, 1418/1997: 280, 281).

Bu mevzu etrafında ele alınmış tüm kitaplarda serikâta örnek olarak takdim edilen şiirlerin lafız açısından kesinlikle birbirlerine benzemediği hususu da yukarıdaki söylemi desteklemektedir ki bir şiirin hem lafız hem de anlam olarak sahiplenilmesinin şiir sirkati olarak değerlendirilmesinde zaten kuşku duyulmamıştır.

2.3. Şiir Sirkati Hakkında Telif Edilen Eserlerin Eleştirilmesi ve Serikât İle İlgili Abartılı Açıklamalar

Şiir sirkatiyle ilgili görüş beyan edenlerin objektif olmadıkları, başka bir ifadeyle bir şaire aşırı bağlı kaldıkları halde diğerini gelişigüzel eleştirdikleri ve söz konusu alanı yıpratmaları hususunda bir takım serzenişler de yapılmıştır. (Mühehlil b. Yemut, 1957: 3; es-Sûlî, 1400/1980: 61; Mustafa Heddâre, 1958: 44). Nitekim İbn Cinnî, Mütenebbî hakkında ortaya atılan iddialardan ciddi bir şekilde rahatsız olmuş ki *en-Nakd 'alâ İbn Vekî' fi Şi'ri'l-Mütenebbî ve Tahti'etih* adında bir eser kaleme almıştır. (el-Hamevî, 1993: IV, 1600).

Büveyhî veziri, edip ve şair Ebu'l-Kâsım es-Sâhib b. Abbâd'ın da (ö. 385/995) *Kitâbü'l-Keşf 'an mesâvi'i şî'ri'l-Mütenebbî* adında bir eser kaleme aldığını, Ebu'l-Hasen el-Kâdî el-Cürçânî'nin (ö. 392/1001-1002) ise söz konusu kitaptaki eleştirilerin tamamen subjektif değerlendirmelerin bir ürünü olduğunu göstermek adına reddiye mahiyetinde olan *el-Vesâte beyne'l-Mütenebbî ve Husûmih* isimli eserini yazdığı bilinmektedir. Kaldı ki İbn Haldûn (ö. 808/4106) gibi birisi Mütenebbî'nin şiirlerini, Arap toplumunun üslubu ve geleneklerine uymadığını belirterek onun diğer şairlerden ayrı tutulması gerektiğine dikkat çeker ve bir nevi Mütenebbî'nin kendisine özgü bir tutumunun olduğuna işaret etmektedir. (İbn Haldûn, 1425/2004: II, 400)

Bazı şairler tarafından söylenen şiirlerin orijinalliği hususunda bir eser kaleme alan İbn Vekî' et-Tinnîsî (ö. 393/1003), İhşîdî hükümdarı Ebu'l-Misk Kâfûr'un (ö. 357/968) veziri olan Ebu'l-Fazl İbn Hinzâbe (ö. 391/1001) tarafından kendisine gönderilen mektupta şair Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin (ö. 354/965) bir kesim tarafından aşırı bir şekilde övüldüğünü hatta daha önceki dönemlerde yaşamış şairlerden bile üstün tutulduğunu bundan dolayı vezirin, kendisinden Mütenebbî hakkında araştırma yapmasını istediğini belirtir. (İbn Vekî', 1994: 97-99).

İbn Vekî' et-Tinnîsî'nin söz konusu istek üzerine kaleme aldığı ve *el-Munsif li's-Sârik ve'l-Masrûk minh* şeklinde adlandırdığı eseri İbn Reşîk el-Kayravânî tarafından eleştirilmiştir. Eserin adından hareket eden İbn Reşîk, İbn Vekî 'in tarafsız anlamına gelen *el-Munsif* adlı eserinde ne insaf ne de tarafsızlığın bulunduğunu belirterek şiir sirkati konusunda adaletin kulak ardı edilmesinden duyduğu rahatsızlığı açıkça ifade etmektedir. (el-Kayrevânî, 1401/1981: II, 281).

Bu konuda Mütenebbî'nin Ebû Temmâm ve Buhtürî'nin şiirlerini anlam açısından intihâl edip sahiplendiğini ortaya koyma amacıyla *el-Me'âhizü'l-Kindiyye mine'l-Ma'âni't-Tâ'iyye* adlı eserini kaleme alan İbnü'd-Dehhân en-Nahvî de (ö. 569/1174)

Ziyâüddîn İbnu'l-Esîr tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Zira İbnu'l-Esîr, birisinin Arap gramerine olan hâkimiyetinin, edebî eleştirinin en önemli konularından sayılan intihal ve şiir sirkatini de bileceğine delil sayılmaması yönünde ısrarcı bir tutum sergiler. Başka bir ifadeyle İbnü'd-Dehhân'ın Arap grameri alanında uzman olduğunu ve gramerde uzman olan birisinin şiir eleştirisi yapamayacağını alaycı bir dille ifade eder. (İbnu'l-Esîr, 1958: 1-5).

Eleştiri sahasında önemli bir konuma sahip olan Hasen b. Bişr el-Âmidî (ö. 371/981) de Tay kabilesinin en önemli iki şairini mukayese ederken özellikle ikisi arasında herhangi bir tercihe gitmeyeceğini belirttikten sonra şu ifadelerle yer verir: “Ebû Temmâm'ın şiir sanatında daha usta ve mahir olduğunu söyleyenler, Buhtürînin onun öğrenci olduğunu ve birçok alanda ondan alıntı yaparak şiir yazdığını delil olarak sunmaya çalışırlar. Buhtürî'yi öne çıkarmak isteyenler de Buhtürî'nin asla Ebû Temmâm'ın öğrenciliğini yapmadığını, onun şiirlerinden istifade etmediğini ve zaten buna gerek olmadığını ısrarla belirtmeye çalışırlar.” (el-Âmidî, 1994: I, 7-24).

Binaenaleyh burada Âmidî, bir takım şairlerin sempatanlarının bulunduğu vurgu yaparak birilerinin delilsiz bir takım iddialarda bulunabileceğini göstermeye çalışmıştır. Âmidî, özellikle Ebû Temmâm'ın şiir sirkatı yaptığını söyleyen İbn Ebî Tâhir (ö. 280/893). hakkında, onun çoğu zaman delilsiz ve gelişigüzel şairleri eleştirdiğini söyleyerek tarafsız olmadığına dair serzenişlerde de bulunur. (el-Âmidî, 1994: I, 311, 312). Ebû Ziyâ' Büşr b. Yahyâ el-Kaynî'nin (ö. ?), de Buhtürî hakkında haksız suçlamalarda bulunduğunu belirten el-Âmidî, el-Kaynî'nin serikât konusunun inceliklerine vakıf olmadığı için çoğu zaman hataya düştüğünü söyleyerek onu da tıpkı İbn Ebî Tâhir gibi taraf tutmakla suçlar. (el-Âmidî, 1994: I, 123, 346).

el-Buhtürî ve Ebû Temmâm hakkında bir takım bilgilere yer verenlerden bir başka kişi, şair ve dip kişiliğiyle bilinen Ebû İshâk İbrahim el-Husri dir (ö. 413/1022). Zira Buhtürî ve Ebû Temmâm'ın mevzubahis edildiği bir toplantıda üçüncü bir kişinin ağzıyla konuşan el-Husrî, Buhtürî'nin Ebû Temmâm'a tercih edildiği hususunda bilgiler aktardıktan sonra Ebû Temmâm'ın haksız ve delilsiz bir şekilde eleştirildiği yönünde açıklamalar aktararak özellikle şiir sirkatı yapmadığı yönünde olumlu görüşlere yer verir. Her iki şairin şiirlerinde görülen benzerliklerin onların şairlik ve özgünlüğüne zarar vermediğini de aktaran el-Husrî'nin serika yerine *el-ahz* (الأخذ) ifadesini kullanması da dikkat çekmektedir. (Ebû İshâk el-Husrî, 1372/1953: 202, 601-610; Özdoğan, 2005: 87).

Serikât ile ilgili abartılı açıklamalar meselesi de oldukça önem arz eder. Zira şiir sirkatı konusunda öteden beri hem şair hem de edebiyatçılar arasında haksız ithamlar da bulunanlar hep olmuştur. (Bedevî Tabâne, 2008: 36). Örneğin Asma'î'nin Emeviler dönemi ünlü hiciv şairlerinden olan Ferezdak hakkında; “*Onun şiirlerinin onda dokuzu çalıntıdır.*” şeklindeki rivayeti aktaran Ebû Ubeydillâh el-Merzübânî (ö. 384/994), “*Şairlerin bir takım anlam ve temaları birbirlerinden almaları ve bunu sahiplenmeleri normaldir. Ferezdak gibi bir şairin şiirlerinin onda dokuzunun çalıntı olduğu meselesi ise kesinlikle doğru değildir. Kaldı ki Cerîr gibi bir şair onun şiirlerinden zaman zaman alıntı yapmıştır*” diyerek şiir sirkatı konusunda dile getirilen abartılı açıklamalardan duyduğu rahatsızlığı gizlememektedir. (el-Merzübânî, 1415/1995: 135).

Şairlerin kendi aralarındaki çekişmeleri ve birbirlerine karşı sergiledikleri düşmanca tavırları da göz ardı edilmemelidir. Örneğin Buhtürî'nin haset ve nefretten dolayı başka şairlere ait beş yüz tane şiir divanını yaktığı söylenmektedir. (el-'Umeydî, 1961: 23; Yusuf el-Bedî'î, 2009: 185).

Şiir sirkati konusunda lehte veya aleyhte aktarılan tüm rivayetlerin bir değerlendirmesi yapılacak olursa klasik Arap edebiyatında serikâtin kesinlikle yapıldığına dair bir hüküm doğru olmayacaktır. Zira ilgili kaynak kitapların tümünde iki şiir arasında en ufak bir benzerliğin bile şiir sirkati olarak değerlendirilmesi abartılı bir yaklaşımdır. Bu abartılı yaklaşımın en önemli kaynağı ise önce yaşamış olan edebiyatçıların birikimleri olmadan sonraki dönem edebiyatçıların özgünlük ve yaratıcılık adına hiçbir şey üretemeyeceklerine inanmış bir şekilde eser kaleme alan eleştirmenlerdir. Oysa edebiyat sahasında yaratıcılık ve özgünlük kapısının kıyamete kadar herkese açık olduğunu belirten birçok edebiyatçı bulunmaktadır. (İbnu'l-Esîr, 1358/1939:II, 362, 363).

Önceki dönem edebiyatçıların ilmî donanımlarını göstermek adına, ما ترك الأول للأخر “Öncekiler sonrakilere bir şey bırakmamıştır” tarzındaki görüş de birçok âlim tarafından karşılık bulmamış hatta söz konusu görüşün aksi olan كم ترك الأول للأخر شيئاً “Öncekiler sonrakilere birçok şey bırakmıştır” söylemi daha sahici kabul edilmiştir. (İbn Abdirabbih, 1404/1983: VI, 186; İbn Cinnî, 1376/1957: I, 190, 191; el-Cürçânî, 2004: 292; Kâtib Çelebî, 1360/1941: I, 39; el-Hamevî, 1993: IV, 2103).

Ayrıca şiir sirkatini gösteren yaklaşımların tümünde sonraki nesle bir güvensizliğin olduğu açık bir şekilde anlaşılmalı ve ortaya atılmaya çalışılan iddiaların da sadece şiirler arasındaki benzerliklerle kanıtlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Şüphesiz ki edebiyat alanındaki bu tür iddiaların kuru bir güvensizlik ve tesadüfi bir benzerliğin aksine somut delillere dayandırılma zorunluluğu olmalı ve ancak bu şekilde hareket edilerek bazı tespitlerde bulunulmalıdır.

Öte yandan Arap gramer kurallarının dayandırıldığı merci olarak şiire bakıldığında hicri ikinci yüzyılın ortalarından itibaren yazılan gramer eserleri başta olmak üzere daha sonraki dönemlerde kaleme alınan eserlerin tümünde istişhâd bazında ayetlerden fazla klasik şiirlere yer verildiği görülecektir. Elimize ulaşan ilk gramer kitabı olan Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) *el-Kitâb*'ında bin elli şiirle istişhâd yaptığı bilinmektedir. Ondan sonra gelen Ebu'l-Abbâs el-Müberred (ö. 286/900) ve İbnü's-Serrâc (ö. 316/929) gibi önemli gramercilerin de Sîbeveyhi'nin izlediği metodu takip ettikleri yazdıkları eserlerden açıkça anlaşılmalıdır. Fakat söz konusu bu gramercilerin istişhâd olarak öne sürdükleri şiirler ve bu şiirlerin sahipleri hakkında herhangi bir eleştiri yaptıklarına rastlanmamaktadır. Dolayısıyla bu konuda ki yaklaşımların da şiir sirkatinin gerçekten de çok abartıldığına delil sayılması mümkün görünmektedir.

Sonuç

Klasik dönem Arap edebiyatında şiirin eleştiri konusu yapıldığına dair söylemler Câhiliye dönemine kadar götürülmektedir. Sistemik bir şekilde şiirin eleştiri ölçütlerinin belirlenmediği bu dönemde özellikle şiir sirkatinin yapıldığına dair rivayetler bazen öz eleştiri bazen de sübjektif değerlendirmelerle irdelenmeye çalışılmıştır. Hicri üçüncü yüzyılın ortalarından itibaren bir takım ölçütler doğrultusunda gerek müstakil gerekse konu başlığı şeklinde ele alınan şiir sirkati belli başlı şairler üzerinden gündeme alınmaya çalışılmış olsa da birçok eleştirmenin tüm şairleri kapsayacak şekilde sert eleştirileri de olmuştur. Buna mukabil şiir sirkati meselesini bireyselleştirip isim vermekten çekinmeyen eleştirmenleri eleştirip bu konuda reddiye mesabesinde eser kaleme alanlar da mevcuttur.

Şiir sirkatinin yapıldığına dair görüş beyan edenlerin neredeyse tek delili, şiirler arasındaki benzerlik olduğu için onların bu tutumu, “şiir kimsenin tekelinde olamaz”

şeklindeki bir bakış açısıyla gerekçelendirilerek reddedilmiş ve şairlerin anlam benzerliği olağan görülerek edebiyat sahasının yıpratılmasına müsaade edilmemiştir. Bununla birlikte önceki şairlere ait şiirlerin lafız, anlam, ahenk ve üslup bakımından tümüyle taklit edilmesine de karşı çıkılmış ve sadece bu gibi şiirlerin serikât konusuna dâhil edilebileceğine hükmedilmiştir.

Kısacası söz konusu mevzunun, serikâtın kapsam alanını çok geniş tutanlar ile bu alanı oldukça daraltanlar arasında sıkışıp kaldığı ve klasik dönemde kabul edilebilir bir çözüme de kavuşturulmadığı sonucuna varılabilir.

Kaynakça

Abdülazîz ‘Atîk. *fi’n-nakdi’l-edebî*, Beyrut: Dâru’n-nahdati’l-Arabiyye li’t-tabâ‘at-i ve’n-neşr, 1972.

Abbâs Beyûmî. *Kadâyâ fi’l-edebi’l-İslâmî ve’l-Emevî*, İskenderiyye: Dâru’l-ma‘rifeti’l-câmi‘iyye. 1996.

Ahmed Matlûb. *Mu‘cemu’l-mustalahâti’l-belâğîyye ve tetavvuruhâ*, Beyrut: ed-dâru’l-Arabiyye li’l-mevsû‘ât, I-III. 1427/2006.

Ahmed Mekkî, et-Tâhir. *Dirâsetun fi Mesâdiri’l-Edeb*, 3. Baskı, Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî. 1419/1999.

Ahmed eş-Şâyib, *Usûlu’n-nakdi’l-edebî*, 10. Baskı, Kahire: Mektebetü’n-nahdati’l-Mısriyye, 1994.

Asma‘î, Ebû Sâid. *Fuhûletü’s-şu‘arâ*, Tahk. Charles Cutler Torrey, 2. Baskı, Beyrut: Dâru’l-kitâbi’l-cedîd. 1400/1980.

el-Âmidî, Hasan b. Buşr. *el-Muvâzene beyne şiir Ebî Temmâm ve’l-Bühtûrî*, Tahk. es-Seyyid Ahmed Sakar-Abdullah el-Muhârib, 4. Baskı, Kahire: Dâru’l-ma‘ârif, I- III. 1994.

Abdu’l-‘Âl Sâlim Mükerrerem. *el-Halekatü’l-mefkûde fi târihi’n-nahvi’l-‘Arabî*, 2. Baskı, Beyrut: Müessetü’r-risâle. 1413/1993.

el-‘Askerî, Ebû Hilâl. *Kitâbu’s-sinnâ‘ateyn*, Tahk. Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim, Mısır: Dâr-u ihyâi’l-kutubi’l-Arabiyye. 1371/1952.

Ali Muhammed, Ahmed. “el-Mütenebbî ve Müşkiletü’s-Serikâti’s-Şi‘riyye”, *Mecellat-u mecma‘i’l-lugati’l-Arabiyye bi Dimaşk*, 79, (2004): 547-574.

el-‘Alevî, Yahyâ. *et-Tırâz li esrâri’l-belâğâ*, Tahk. Abdülhamîd Hendâvî, Beyrut: el-Mektebetü’l-‘asriyye, I-III. 1423/2002.

Bedevî Tabâne. *es-Serikâti’l-edebîyye: Dirâsetun fi ibtikâri’l-a ‘mâli’l-edebîyye*, Kahire: Dâr-u nahdat-i Mısır. 2008.

el-Câhiz. *el-Beyân ve’t-tebyîn*, Tahk. Abdüsselâm M. Harun, 7. Baskı, Kahire: Mektebetü’l-Hâneçî, I-IV. 1418/1998.

el-Câhiz. *Kitâbu’l-hayavân*, Tahk. Abdüsselâm M. Harun, 2. Baskı, Mısır: Matba‘at-u Mustafa el-bâbi’l-halebî, I-VIII. 1385/1965.

el-Cevherî, İsmâ‘îl. *es-Sihâh*, Haz. Ahmed Abdulgâfûr Attâr, 2. Baskı, Beyrut: Dâru’l-‘ilm li’l-melâyîn, I-VII. 1399/1979.

- el-Cumahî, İbn Sellâm, *Tabakatu'ş-şuarâ*, Tahk. Taha Ahmed İbrahim, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye. 1422/2001.
- el-Cürcânî, Abdülkâhir. *Delâilü'l-i'câz*, Tahk. Mahmud Muhammed Şâkir, Kahire: Mektebetü'l-hâneçî. 2004.
- el-Cürcânî, Abdülkâhir. *Esrâru'l-Arabiyye*. Tahk. Mahmud Muhammed Şâkir, Kahire: Matba'atu'l-medenî.1991.
- Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm*, İntişârâtü'ş-şerîf er-radî, I-X. 1380.
- Çıkar, M. Şirin. *Nahivciler İle Mantıkçılar Arasındaki Tartışmalar*, 2. Baskı, Ankara: İSAM Yayınları. 2017.
- Çıkar, M. Şirin. “Temel Kaynakları Bağlamında İlmü'l-Edeb Terimi ve İçeriği”. *NÜSHA*, 5/19, (2005): 47-56.
- Dayf, Şevkî, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî el-'Asru'l-İslâmî*, 20. Baskı, Kahire: Dâru'l-mârif. 1995.
- Dayf, *el-Fenn ve mezâhibuh fi'ş-şî'ri'l-Arabî*, 11. Baskı, Mısır: Dâru'l-ma'ârif, 1960.
- Daşkiran, Yaşar. “Temmâm Hassân'ın Dil Anlayışı: Karineler Teorisi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 56: 2, (2015): 149-163.
- Ebu'l-Kâsım el-Esfahânî, *el-Vâdih fî müşkilâti şî'ri'l-Mütenebbî*, Tahk. Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr, Tûnus: Menşûrâtu'd-âri't-Tûnusiyye. 1968.
- Ebû 'Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ. *Kitâbu'n-nekâiz*, Haz. Halil 'Umrân el-Mensur, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, I-II. 1419/1998.
- Ebû İshâk el-Husrî, İbrahim. *Zehrü'l-âdâb*, Tahk. Ali Muhammed el-Becâvî, Mısır: Dâr-u ihyâi'l-kutubi'l-Arabiyye. 1372/1953.
- el-Hamevî, Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, Tahk. İhsân Abbâs, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, I-VI. 1993.
- el-Hâtimî, Muhammed b. Hasan, *Hilyetü'l-muhadara fî sina'ati'ş-şî'r*, Tahk. Cafer el-Kitânî, Irak: Dâru'r-reşîd. I-II. 1979.
- Hassân b. Sâbit. *Dîvân-u Hassân b. Sâbit*, Haz. 'Abeda' Mehennâ, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye. 1414/1994.
- İbn Abdürabbih, Ebû Ömer. *el-Ikdü'l-ferîd*, Tahk. Abdülmecîd er-Rahînî, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, I-IX. 1404/1983.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth. *el-Hasâis*, Tahk. Muhammed Ali en-Neccâr, Mısır: Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye, I-III. 1376/1957.
- İbn Haldûn. *Mukaddimet-u ibn Haldûn*, Tahk. Abdullah M. ed-Dervîş, Dımaşk: Dâr-u ya'rib, I-II. 1425/2004.
- İbnu'l-Esîr, Ziyâüddîn. *el-Meselü's-sâ'ir fî edebi'l-kâtib ve'ş-şâ'ir*, Tahk. M. Muhyiddîn Abdülhamîd, Mısır: Matba'at-u Mustafa el-bâbi'l-halebî, I-II. 1358/1939.
- İbnu'l-Esîr, Ziyâüddîn. *el-Câmi'u'l-kebîr fî sinâ'ati'l-manzûm mine'l-kelâmi'l-mensûr*, Tahk. Mustafa Cevâd-Cemil Said), Bağdad: Menşûrâtu'l-mecme'i'l-ilmîyi'l-İrâkî. 1375/1956.

- İbnu'l-Esîr, Ziyâüddîn. *el-İstidrâk fi'r-redd âlâ risâlet-i ibni'd-Dehhân*, Tahk. Hafinî Muhammed Şerîf, Kahire: Mektebetü'l-ancelû el-Mısriyye. 1958.
- İbnu'l-Esîr, Ziyâüddîn. *Kifâyetu't-tâlib fi nakd-i kelâmi's-şâ'ir ve'l-kâtib*, Tahk. Nûrî el-Kaysî- Hâtem ed-Dâmin- Hilâl Nâcî, Bağdad: el-Mektebetü'l-vataniyye. 1982.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl. *Lisânü'l-'Arab*, Kuveyt: Şeriket-u dâri'n-nevâdiri'l-Kuveytiyye, I-XX. 1431/2010.
- İbnu'l-Mu'tez. *Tabakâtü's-Şu'arâ*, 2. Baskı, Tahk. Abdüsettâr Ahmed Ferâc, Mısır: Dâru'l-ma'ârif. 1375/1956.
- İbn Ebî Meryem. *el-Mûdeh fi vucûhi'l-kiraât-i ve ilelihâ*, Tahk. Abdurrahîm et-Tarhûnî, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye. 2009.
- İbn Kuteybe, Abdullah. *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, Tahk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire: Dâru'l-hadîs, I-II. 1377/1985.
- İbn Kuteybe, Abdullah. *Te'vil-u muşkili'l-Kur'an*, Tahk. Ahmed Sakar, 2. Baskı, Kahire: Dâru't-turâs. 1393/1973.
- İbn Tabâtabâ. *İyâru's-şi'r*, Tahk. Abbâs Abdussâtır, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye. 1426/2005.
- İbnu'l-Verdî, Zeynüddîn, *Dîvân-u ibni'l-verdî*, Tahk. Abdülhamid Hendâvî, Kahire: Dâru'l-âfâki'l-Arabiiyye. 1427/2006.
- İbn Vekî'. *Kitabu'l-munsif li's-sârik ve'l-masrûk minh*, Tahk. Ömer Haliîfe, Bingazi: Menşûrât-u câmi'at-i kâryûnis.1994.
- el-İsfahânî, Ebu'l-Ferec. *Kitâbü'l-egânî*, Tahk. İhsan Abbâs-İbrahim es-Se'âfin- Bekr Abbâs, 3. Baskı, Beyrut: Dâr-u sâdir, I-XXV. 1429/2008.
- İhsân en-Nâss, Muhammed, "Şiir ve Şiirin Neliği Üzerine Birkaç Söz", Çev. M. Sula, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sy: 2,(2012): 811-831.
- İzzuddîn İsmâil, *el-Mesâdiru'l-edebiiyye ve'l-lugaviyye fi't-turâsi'l-Arabî*, Beyrut: Dâru'n-nahdeti'l-Arabî, 1975.
- Kâtib Çelebî. *Keşfu'z-zunûn an üsâmî'l-kutub-i ve'l-funûn*, Tahk. Şerefeddîn Yaltkaya, Beyrut: Dâr-u ihyâi't-turâsi'l-Arabî, I-II. 1360/1941.
- el-Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve husûmih*, Tahk. Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Mısır: Matba'at-u İsa el-bâbi'l-halebî. 1386/1966.
- el-Kareşî, Ebû Zeyd Muhammed. *Cemheret-u eş'âri'l-'Arab fi'l-Câhiliyeti ve'l-İslâm*, Tahk. Ali Muhammed el-Becâvî, Mısır: Dâr-u nahdet-i Mısır. 1981.
- el-Kazvîni, el-Hatîb. *et-Telhîs fi ulûmi'l-belâğa*, Tahk. Abdurrahmân el-Berkûkî, Dâru'l-fikri'l-Arabî. 1904.
- el-Kayrevânî, İbn Reşîk, *el-'Umde fi mehâsini's-şi'r ve âdâbih ve nakdih*, Tahk. M. Muhyiddîn Abdülhamit, 5. Baskı, Suriye: Dâru'l-cîl, I-II. 1401/1981.
- el-Kefevî, Ebu'l-Bekâ. *el-Külliyât mu'cemun fi'l-mustalahât ve'l-furûki'l-lügaviyye*, Haz. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısrî, 2. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-risâle. 1419/1998.

- Kudâme b. Ca'fer. *Nakdu's-şi'r*, Nşr: Muhammed İsa Mennûn, Kahire: el-Matba'atu'l-melîciyye. 1352/1934.
- el-Merzübânî, *el-Müveşşah fi meâhizi'l-ulemâ ala's-su'arâ*, Tahk. Muhammed Huseyn Şemsuddîn, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye. 1415/1995.
- el-Müberred, Ebu'l-'Abbâs. *el-Kâmil fi'l-lugat-i ve'l-edeb*, Tahk. Abdulhamîd Hendâvî, el-Memleketü'l-Arabiyyetu's-Su'ûdiyye: Vizâretü'l-evkâfi's-Su'ûdiyye, I-IV. 1419/1998.
- Mühelhil b. Yemût. *Serikât-u ebî Nüvâs*, Tahk. M. Mustafa Hedâre, Kahire: Dâru'l-fikri'l-Arabî. 1957.
- Mustafa Heddâre. *Müşkiletü's-serikât fi'n-nakdi'l-Arabî*, Kahire: Mektebetü'l-ancelû el-Mısrîyye. 1958.
- Muhammed Şâkir, Mahmûd. *Kadiyyetu's-şi'ri'l-Câhiliy fi kitâb-i ibn Sellâm*, Mısır: Matba'atu'l-medenî. 1997.
- Muhammed 'Azzâm. *el-Mustalahu'n-nakdî fi't-turâsi'l-edebî*, Halep: Dâru's-şarki'l-'Arabî. 2010.
- Musa eş-Şerîf. *el-Muhtâru'l-mesûn min e'lâmi'l-kurûn*, Cidde: Dâru'l-endlusi'l-hadrâ', I-III. 1415/1995.
- Muhammed Ali, Yasser Ali. *Hadîsü'l-Kur'ân 'ani'l-halk*, Kahire: Dâru'l-ittihâdi't-te'âvunî. 1435/2014.
- Muhammed b. Ali el-Cürcânî. *el-İşârât ve't-tenbîhât fi ilmi'l-belâga*, Tahk. Abdülkâdir Hüseyin, Mısır: Mektebetü'l-âdâb, 1418/1997.
- Nâsiruddîn el-Esed. *Mesâdiru's-şi'ri'l-Câhiliy*, 8. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Cîl. 1996.
- Özdoğan. M. Akif, "Klasik Arap Şiirinde İntihâl Olgusu", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sy: 6, (2005):65-106.
- Özdoğan. "Klâsik Arap Edebiyatında Edebî Tenkidin Ortaya Çıkışı", *NÜSHA*, Yıl: II, Sy: 7, (2002): 141-152.
- Öznurhan, Hailim. "Kudâme b. Ca'fer'e Göre Şiir Kusurları", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12, (2005): 131-155.
- er-Ravdân, 'Abd 'Avn. *Mevsû'ât-u şu'arâi'l-asri'l-Câhilî*, 2. Baskı, Ürdün: Dâr-u üsâme. 2001.
- er-Râgıb el-İsfâhânî. *Muhâdarâtü'l-üdebâ ve mühâverâtü's-şu'arâ*, Tahk. İbrahim Zeydân, Mısır: Matba'atü'l-hilâl. 1902.
- es-Safedî, Salâhuddîn, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, Tahk. Ahmed el-Ârnâvût-Türkî Mustafa, Beyrut: Dâr-u ihyâi't-turâsi'l-Arabî, I-XXIX. 1420/2000.
- es-Salâh el-Ketbî, Muhammed b. Şâkir. *Fevâtu'l-vefeyât*, Mısır: Matba'at-u bûlâk, I-II. 1916.
- es-Sûlî, Ebû Bekr. *Ahbâr-u ebî Temmâm*, Tahk. Halil Mahmud 'Asâkir-Nezirü'l-İslâm el-Hindî, 3. Baskı, Beyrut: Dâru'l-âfâki'l-cedîd. 1400/1980.
- Sa'id el-Efgânî. *Esvâku'l-'Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, 3. Baskı, Beyrut: Dâru'l-fikr. 1394/1974.

- et-Teftâzânî, Sa‘düddîn. *Muhtasarü’l-ma‘ânî*, Pakistan: Mektebetü’l-büşrâ, I-II. 1431/2010.
- Tarafe b. ‘Abd. *Dîvân-u Tarafe b. ‘Abd*, (Haz. Mehdî Muhammed), 3. Baskı, Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye. 1423/2002.
- et-Tebrîzî, el-Hatîb. *Şerh-u dîvân ‘Antere*, 2. Baskı, Beyrut: Dâru’l-kitâbi’l-Arabî. 1412/1992.
- et-Tehânevî, M. Ali, *Keşşâf-u istilâhâti’l-funûn*, Tahk., Ali Dehrûc-Rafîk el-‘Acem, Beyrut: Mektebet-u Lübnan. 1996.
- Tahir, Deyvel, *es-Serikatu’ş-şi‘riyye fî’t-turâsi’n-nakdi’l-Arabî*, Yüksek Lisans Tezi, Kasdi Merbah Üniversitesi, 2012.
- Timurtaş, Abdulhadi. *Arap Edebiyatında Dîvân Kitâbeti*, Ankara: Akademisyen Kitapevi. 2018.
- el-‘Umeydî, Ebû Sa‘d. *el-İbâne ‘an serikâti’l-Mütenebbî*, Tahk. İbrahim ed-Desûkî, Mısır: Dâru’l-ma‘ârif. 1961.
- Yusuf el-Bedî‘î, *es-Subhu’l-munbî ‘an haysiyeti’l-Mütenebbî*, Tahk. Mustafa es-Seka-Muhammed Şatâ), 3. Baskı, Mısır: Dâru’l-ma‘ârif. 2009.
- Yusuf Halîf. *eş-Şu‘arâü’s-sa‘âlik fî’l-‘asri’l-câhiliy*, 3. Baskı, Mısır: Dâru’l-ma‘ârif. 1966.
- Yılmaz, İbrahim. *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 1997.
- ez-Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım. *Esâsü’l-belâğa*, Tahk. Muhammed Bâsıl, Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, I-II. 1419/1998.
- ez-Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım. *Makâmâtü’z-Zemahşerî*, Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye. 1402/1982.
- ez-Zehrânî, Abdullah. *Da‘vâ di’fi’ş-şi‘r fî asr-i sadri’l-İslâm inde’l kudâmâve’l-muhdesin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mutah Üniversitesi, 2007.